

The Role of Livelihood-based Housing in Stabilization the Rural Population

Iraj Ghasemi^{1✉}, Khalil Kalantari²

1-Associate Professor of Urban and Regional Planning, Institute of Human and Social Science

✉E-mail: I_ghasemi@Ut.ac.ir

2-Professor of Agricultural Management and Development, Faculty of Agricultural Economics and Development. University of Tehran, Tehran, Iran

E-mail: khhkalan@ut.ac.ir

How to Cite: Ghasemi, I; Kalantari, Kh. (2022). The Role of Livelihood-based Housing in Stabilization the Rural Population. *Geography and Development*, 20 (68), 43-61.

DOI: <http://dx.doi.org/10.22111/J10.22111.2022.7001>

Received:

11 September 2022

Received in revised form:

30 December 2021

Accepted:

7 February 2022

Published online:

25 August 2022

Keywords:

Rural housing,
Livelihood-based
housing,
Homework,
Micro jobs,
Rural development.

ABSTRACT

Livelihood-based housing helps diversify livelihoods by creating the conditions for home-based businesses in rural areas, thereby increasing rural incomes and employment.

This factor along with a set of factors and variables inside and outside the system can help to stabilize the population and reduce migration in rural areas. In this intertwined complex, the extent and role of factors in stabilizing the population and reducing rural migration is unclear. The purpose of this article is to determine the impact and role of each factor, especially livelihood-based housing on the stabilization of rural population. For this purpose, the provinces were divided into three groups based on the share of rural Livelihood units and two provinces were selected from each category and a total of 6 provinces. In each province, one city and two to three villages and in total 13 villages and 332 households were selected as a sample and data were collected using a questionnaire. Findings showed that among the various factors that directly and indirectly play a role in stabilizing the rural population, livelihood-based housing with a higher impact factor explains the dependent variable. While statistics and information show a decrease in this type of housing in rural areas. Therefore, it is suggested that by modifying the existing processes and procedures and creating coordination and support for such housing, action be taken to develop livelihood-based housing in rural areas.

© the Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

1. Introduction

Perhaps one of the most fundamental differences between urban and rural housing is the combination of production, livelihood and housing (Sartipipour, 2009 and Ali-al-Hesabi and Karani, 2013). Thus, the construction and development of housing in rural areas, in addition to the number of households, is closely related to cultural and livelihood factors that are not considered in the new design (Tsai & els, 2021). Lifestyle Change (Polin, 2019; Skataric, 2021; Anabestani et al., 2018), services and welfare and biological facilities (Portaheri et al., 2018; Ngcobo, 2018: 32) economy

and livelihood (Shams al-Dini et al., 2011; Islami, 2019 and Sartipipour, 2019; Mohammadi Yeganeh et al., 2017), technology to meet the needs of villagers (Talib et al., 2019: 54) and livelihood-based housing (Mohammadi Yeganeh, 2020) as an intertwined network creates diversity of livelihood and income and thus will lead to population stabilization. This intertwined network can be divided into two categories of factor and structural factors according to Giddens theory (Lakzaei, 2010). Considering the role of livelihood diversity in population movement and the factors and variables affecting and being

affected by livelihood-based housing as a platform for livelihood activities and creating livelihood diversity, the issue of this article is the extent and role of various factors, especially livelihood-based housing. Rural population and reduced migration have formed. In other words, the article seeks to determine the extent and role of various factors on the stabilization of the rural population.

2. Methods and Methodology

The method used in this study was a quantitative method and the data collection tool was a closed questionnaire. Multi-stage sampling method was used to select the samples. So that in the first stage, the provinces of the country were divided into three categories based on the average share of livelihood housing units and two provinces were selected from each category. In the next stage, two counties from each province and in the third stage, two villages from each county were purposefully selected. Finally, 10% of the households in each village were randomly selected. For data analysis, path analysis in SPSS software has been used.

3. Results and Discussion

Livelihood-based housing leads to a balanced population in the village by reducing seasonal migration, followed by permanent and family migration. Due to the rapid modernization and modeling of urban housing in rural areas and the policies and rules and regulations of development projects, the process of de-subsistence of rural housing units is accelerated, so it is necessary to revise plans and policies. In addition, modification, design and architecture of livelihood-based housing units, coordination to optimize procedures and support and provide facilities for the development of livelihood-based housing and reduce rural migration are essential. Finally, as a result of the study, the following actions are suggested:

- In terms of form, design and architecture, the distance between livelihood-oriented housing and the lifestyle of today's generation should be reduced.
- The nature of jobs should be considered to stabilize the population and carry out activities in the residential area.
- The policies and programs in the process of preparing rural development plans have been reviewed and the rules and regulations of the plans have been adapted to livelihood-oriented housing.

- To make economic activity and home businesses more competitive, the network between activities and production units should be designed and created on a horizontal and vertical level.
- Livelihood-oriented residential units should be defined and coordinated as a production unit and a part of the production and value chain in the village activity.

4. Coins

Findings show that rural livelihoods have decreased by 17% in ten years (from 2008 to 2018). These data indicate that despite the decrease in household size, the size of residential units tends to medium size and has decreased to small and medium units. The results showed that from the set of factors considered in the theoretical model, livelihood-oriented housing, with direct (0.347) and indirect (0.155) and total effects (0.502), compared to other influencing factors in preventing migration. This means that the activity and livelihood in the residential unit of rural areas can have an effect on the stabilization of the community. This effect depends on the location of livelihood-oriented housing in a network of factors and variables. On the other hand, this effect leads to the balance of the population in the village in the first stage through the reduction of seasonal migration and in a later stage, on permanent and household migration. According to the process of modernization and accelerated modeling of urban housing in rural areas, this process will be accelerated and this issue should be taken into consideration by revising the programs and policies and rules and regulations for the development of rural housing. These statistics mean that along with the strengthening of the structure and structure of residential units and the increase in the trend of urbanization, a kind of "de-subsistence" of rural residential units has taken place. Based on the results obtained, with the increase in the number of residential units in the provinces of the country, the trend of the number of residential units with resistant frames has increased; But by comparing these figures with the number of residential units without non-living spaces, "de-subsistence" is still strong; Therefore, it can be said that there is harmony between the trends of "depopulation" and "de-subsistence" in the country's rural settlements.

5. References

- Alalhesabi, Mehran. Karani, Naeimeh (2013). Factors affecting the transformation of housing from the past to the future, *JHRE*, Period 32, No 141, 19-36. <https://jhre.ir/article-1-226-fa.html>
- Anabestani, Aliakbar. Behzadi, Sedigheh. Anzaee, Elaheh (2018). Evaluate the effectiveness of rural housing model of rural lifestyle in Neka County, Volume 8, Issue 27 June 2018, 35-52. <http://gps.gu.ac.ir/article-1-226-fa.html>
- De Haan, Arjan (2013) *Livelihoods and Poverty: The Role of Migration - A Critical Review of the Migration Literature*, The Journal of Development Studies, Published online: 23 Nov 2007. <https://doi.org/10.1080/00220389908422619>
- Dorward, A. (2002). Understanding small stock as livelihood assets: Final technical report. In *Understanding small stock as livelihood assets: Indicators for facilitating technology development and dissemination* (7). London: Imperial College, ZC0167. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08c1ded915d3cfd001196/R7823e.pdf>
- Eslami, Leila. Mohammadi, Yaganeh. Cheragh, Mehdi (2019). Analysis of Economic Factors Affecting the Developments in Livelihood-based Housing in Rural Areas (Case study: Mojezat County, Zanjan Township). *JHRE*. 2019. 38 (166) :35-48. <https://jhre.ir/article-1-1308-fa.html>
- Ghasemi, Ardehali Ali (2016). Investigating the causes of migration of villagers to cities in Iran by meta-analysis of academic theses (time period 1359-83), *journal of rural and development*, period 9, No.1, 51-80. http://rvt.agri-peri.ac.ir/article_59343.html
- Ghadiri Masoum, Mojtaba. Bahmani Afshin, Ghadermarzi, Hamed. Rezvani, Mohammadreza (2021). Evaluation of the Effects of Housing Improvement Special Plan on the Physical Structure and Economic Performance of Rural Housings (Case Study: Eilagh-E- Jonobi District, Dehgolan County), *human geography research quarterly*, Volume 53, Issue 1 April 2021, 47-63. https://jhgr.ut.ac.ir/article_72342.html
- Housing foundation for islamic revolution (2018). Sample survey of rural housing, Tehran, (Internal resources of the Housing Foundation).
- Housing foundation for islamic revolution (2013). Sample survey of rural housing, Tehran, (Internal resources of the Housing Foundation).
- Housing foundation for islamic revolution (2012). Sample survey of rural housing, Tehran, (Internal resources of the Housing Foundation).
- Irandoost kiyomars, mohammadhosein bouchani, rohollah tavallaei (2013). Analysis of the transformation factors of the country's internal migration pattern with an emphasis on urban migration, *Urban Studies Quarterly*, june 2013, No 6, 105-118. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_5569.html
- Kalantri, Khalil (2012). Data processing and analysis in socio-economic research, Saba FARHANG, Tehran. <https://bnb.ir/y7777777>
- Mohammadi Yeganeh, Behrooz. Einali, Jamshid. Menbari, Parisa (2020). Analysis of Factors Affecting Livelihood-Based Housing Developments in Urban Peripheral Areas Case: Settlements of Mojezat Rural District of Zanjan County, Volume 2, Issue 1 - Serial Number 3 September 2020, 105-126. http://www.jpustd.ir/article_114038.html
- Mohammadi yeganeh, , cheraghi, BM. Jamshidi M K. Emami M. (2018) Analysis of Economic Indicators Affecting Function Transformation of Rural Housing (Case Study: GhaniBeigloo County, Zanjan Township). *JHRE*. 2018; 36 (160) :35-44. <https://jhre.ir/article-1-1308-fa.html>
- Martin, Sarah M and Lorenzen, Kai (2016). Livelihood Diversification in Rural Laos, *World Development*, 231-243. <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.01.018>

Ngcobo, Ntombifuthi (2018). The Impact Of Rural Housing Policy on the Socio-Economic Status of Households: A Case study of Vulindlela Rural Housing Project, Supervisor: Dr. L. Chipungu, School of Built Environment and Development Studies.

https://researchspace.ukzn.ac.za/xmlui/bitstream/handle/10413/18581/Ngcobo_Ntombifuthi_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Niehof, Anke and Lisa Price (2001). Rural livelihood systems: a conceptual framework, UPWARD Working Paper Series No.5, 2001. WU-UPWARD, Wageningen. <https://edepot.wur.nl/379081>

Polin, Fatiha (2019). Rural Dwellings of Bangladesh: A Manifestation of Culture and Climate, Earth USA 2019. https://www.researchgate.net/publication/352934350_Rural_Dwellings_of_Bangladesh_A_Manifestation_of_Culture_and_Climate

Poortaheri, M. Fazlali Z, Eftekhari Roknoddinabdorrezza (2017). Spatial Analysis of Sustainable Rural Housing Case Study: Villages in Mazandaran Province. MJSP. 2017; 21 (1) :95-131.

<https://hsmmsp.modares.ac.ir/article-۱۱۱۱۱۱۱۱-fa.html>

Skataric, Goran. Velibor, Spalevic. Svetislav, Popovic. Nenad Perosevic and Rajko Novicevic (2021). The Vernacular and Rural Houses of Agrarian Areas in the ZetaRegion, Montenegro, Journals Agriculture, Volume 11 Issue 8. <https://econpapers.repec.org/scripts/redirector?u=https%3A%2F%2Fwww.mdpi.com%2F2077-0472%2F11%2F8%2F717%2Fpdf;h=repec:gam:jagris:v:11:y:2021:i:8:p:717-d:604051>

Smith, L. E. D., Nguyen Khoa, S., & Lorenzen, K. (2005). Livelihood functions of inland fisheries: Policy implications in developing countries. Water Policy, 7, 359-383. <https://doi.org/10.2166/wp.2005.0023>

Sartippipour, Mohsen (2010). An Analytical Review of Rural Housing in Iran, Soffeh, Volume 19, Issue 1 - Serial Number 2 February 2010. https://soffeh.sbu.ac.ir/article_۱۰۱۱۱۱۱۱۱۱.html

Sartippipour, Mohsen (2011). Rural Housing Phenomenology. JHRE. 2011; 30 (133) :3-14.

<https://jhre.ir/article-1-13-fa.html&sw>

Shomsoddini, Ali. Shakour, Ali. Rostami, Rohollah (2011).The Impact of Rural Housing Reconstruction on the livelihood Economy of the Rural People. JHRE. 2011; 30 (135):57-70.

http://jhre.ir/browse.php?a_code=A-10-52-1&slc_lang=fa&sid=1

Todaro, Michael (1988). Economic Development in the Third World, Ministry of Program and Budget, Deputy Planning and Evaluation Department, Technical Documentation Center and Central Library.

<https://b2n.ir/b04941>

Taleb, Mehdi, Anbari, Mousa (2005). Rural sociology with dimensions of change and development in rural society of iran, First Edition, Tehran, UT press. https://press.ut.ac.ir/book_2126.html

Lakzaei, Sharif (2020). The foundations of Anthony Giddens's thought: structuration theory, Political and international approaches, No 24. <https://b2n.ir/w97583>

Taghavi, Zahra Beygom, Rahbarimanesha, Kamal, Armaghana, Maryam (2021). Reflection of Economic Developments on the System of Livelihood and Spatial Activity of Rural Housing (Case Study: Mountainous and Plain Villages of Qazvin Province), Space Ontology International Journal, Vol. 10, Issue2,19-31.

https://soij.qazvin.iau.ir/article_682407.html

Tsai, Sung Lun; Chiho, Ochiai; Chuan, Zhong Deng; Min, Hui Tseng (2021). A sustainable post-disaster housing development framework for an indigenous Hao-Cha community in Taiwan: considering culture and livelihood in housing extensions, International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment , Article publication date: 9 August 2021.

<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJDRBE-09-2021-0111-22/full/html?skipTracking=true>

Zandi Fatemeh. Mansoreh, Azam Azadeh (2020). An Analysis of the Perception of Inequality in Life before and after Migration from Rural to Urban Areas: A Case Study of Immigrants Entering the City of Arak during the Last 50 Years, Bi-quarterly journal of population studies, the period 6, No 1, spring and summer 202, 91-127.

http://jips.nipr.ac.ir/article_۹۹۹۹۹۹.html

نقش مسکن معیشت‌محور در تثبیت جمعیت روستایی

دکتر ایرج قاسمی^{۱*}، دکتر خلیل کلانتری^۲

مقاله پژوهشی

چکیده

مسکن معیشت‌محور با ایجاد شرایط لازم برای کسب و کارهای خانگی در روستاها به ایجاد تنوع معیشتی و در نتیجه افزایش درآمد و اشتغال روستایی کمک می‌کند. این عامل به همراه مجموعه‌ای از عوامل و متغیرهای درون و برون‌سیستمی می‌تواند به تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت در روستاها کمک کند. در این مجموعه درهم‌تنیده، میزان و نقش عوامل در تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت روستایی مشخص نیست. هدف این مقاله تعیین میزان تأثیرگذاری و نقش هر یک از عوامل به‌ویژه مسکن معیشت‌محور بر تثبیت جمعیت روستایی بوده است. برای این منظور، استان‌ها براساس سهم واحد زیستی معیشتی روستایی در سه گروه دسته‌بندی شدند و از هر دسته دو استان و در مجموع ۶ استان انتخاب شد. در هر استان یک شهرستان و دو تا سه روستا و در کل ۱۳ روستا و در مجموع ۳۳۲ خانوار به عنوان نمونه انتخاب شدند و با ابزار پرسشنامه، داده‌ها جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان داد که در بین عوامل مختلفی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر تثبیت جمعیت روستایی نقش دارند، مسکن معیشت‌محور با ضریب تأثیر بالاتری، متغیر وابسته را توضیح می‌دهد؛ در حالی که آمارها و اطلاعات نشان‌دهنده کاهش این گونه از مسکن در روستاهاست؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود با اصلاح فرایندها و رویه‌های موجود و ایجاد هماهنگی و حمایت از این گونه مسکن، برای توسعه مسکن معیشت‌محور در روستاها اقدام شود.

جغرافیا و توسعه، شماره ۶۸، پاییز ۱۴۰۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۰
تاریخ بازنگری داوری: ۱۴۰۰/۱۰/۰۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۸
صفحات: ۶۱-۴۳

واژه‌های کلیدی:

مسکن روستایی، مسکن معیشت‌محور، کارخانگی، مشاغل خرد، توسعه روستایی.

مقدمه

سایر عوامل تأثیرگذار است؛ از این رو روند تحول اقتصادی از جمله معیشت و دارایی‌های خانوار روستایی و تغییر در الگوی زندگی ساکنان باعث شده است که ساختار کالبدی سکونتگاه‌های روستایی جدید، مسکن سنتی و معیشتی به سمت مسکن شبه‌شهری و اقتصاد مولد روستایی به سوی اقتصاد مصرفی حرکت کند (Taghavi & els, 2021:19)؛ بنابراین با تغییر در الگوی زندگی و در نتیجه آن تغییر مسکن (عناستانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۵)، تنوع منابع درآمدی روستاییان کاهش یافت و زندگی و معاش (قدیری معصوم و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۸)، وابسته به فعالیت اصلی شد.

فعالیت کشاورزی وجه غالب اقتصاد روستاست؛ اما روستاییان در کنار این فعالیت، مجموعه‌ای متنوع از کار و فعالیت را انجام می‌دهند (Dorward, 2002:2; Smith, & els, 2005: 2; Martin & Lorenzen, 2016: 276). فرایندی که طی آن خانوار روستایی برای بقای خود، مجموعه‌ای از فعالیت‌ها را انجام می‌دهد و دارایی‌های متنوعی را به دست می‌آورد، «تنوع معیشت» تعریف شده است (Martin & Lorenzen, 2016: 4). محیط معیشت‌داری پیچیدگی است (Niehof & Price, 2001: 1) پیچیدگی معیشت ناشی از تأثیرپذیری عوامل درون و برون‌سیستمی بوده و معیشت نیز بر

۱. استادیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی (نویسنده مسئول)

I_ghasemi@Ut.ac.ir
khkalan@ut.ac.ir

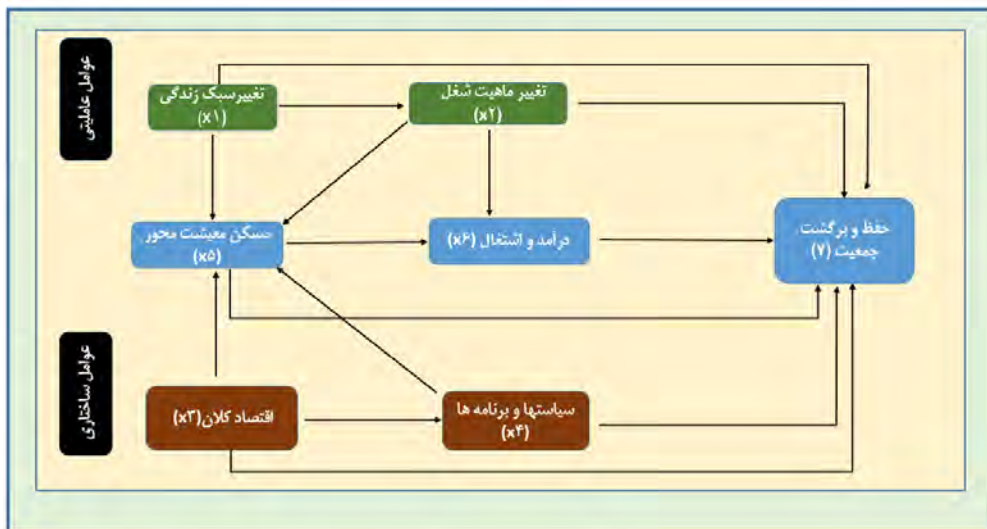
۲. استاد گروه مدیریت و توسعه کشاورزی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

-این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی نقش مسکن معیشت‌محور در تثبیت جمعیت روستایی و زمینه‌سازی برگشت مهاجران است که با حمایت مالی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در مهندسان مشاور طرح و منظر تهران به اجرا درآمده است. بدین‌وسیله از کارفرما و مشاور تشکر به عمل می‌آید.

نیروی کار شاغل در این فعالیت‌ها، شهرها و مراکز فعالیت جدیدی را پیگیری کردند. جابجایی جمعیت یکی از واکنش‌ها به این موضوع بوده است. مهاجرت نیروی کار، در داخل و درون مناطق شهری و روستایی، به‌عنوان عنصری اساسی در امرار معاش بسیاری از خانوارهای کشورهای درحال توسعه، فقیر و ثروتمند باید مورد توجه قرار گیرد (De Haan, 2013: 2). تنوع معیشتی و ایجاد منابع درآمدی مکمل، یکی از عوامل مهم در جابه‌جایی و مهاجرت نیروی کار به‌شمار می‌رود. مهاجرت بیشتر در پاسخ به تفاوت درآمد مورد انتظار شهر و روستا صورت می‌گیرد تا درآمد واقعی. در این تصمیم‌گیری دو عامل اقتصادی نقش دارند: نخست تفاوت واقعی موجود بین دستمزد در شهر و روستاست و دومی که مهم‌تر است، میزان احتمال موفقیت یک مهاجر در یافتن شغل یا شغلی بهتر و با درآمد بیشتر در شهر است (تودارو، ۱۳۶۷: ۴۲). بدین ترتیب تغییر و جابه‌جایی جمعیت بین مناطق مختلف و نقاط روستایی و شهری برای زندگی بهتر (زندگی و آزاده، ۱۳۹۹: ۹۴) یکی از واقعیت‌های همه کشورهای و از جمله ایران به‌شمار می‌رود. در گروه مهاجرت‌های داخلی (قاسمی/ردهایی، ۱۳۸۵: ۶۱)، مهاجرت از روستا به شهر درحالی‌که نمودی از آزادی‌گزینش انتخاب مکان زندگی است (زندگی و آزاده، ۱۳۹۹: ۹۴)، یکی از مهم‌ترین چالش‌ها و مسائل جامعه است. براساس مدل تودارو گام مهم در شناسایی پدیده مهاجرت، شناسایی اقتصاد و سیاست اجتماعی بر درآمد در روستا و شهر اثر می‌گذارد که این

خود از عوامل مهاجرت به حساب می‌آید (ایراندوست و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۸). یکی از منابع درآمدی و ایجادکننده تنوع معیشتی در روستاها، کار و فعالیت در مسکن و محل زیست و سکونت خانوار بوده است. شاید یکی از اساسی‌ترین تفاوت مسکن شهری و روستایی در آمیختگی تولید، معیشت و سکونت باشد (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۸: ۵۲؛ علی‌الحسابی و کرانی، ۱۳۹۲: ۱۹). بدین ترتیب ساخت و توسعه مسکن در مناطق روستایی علاوه بر تعداد افراد خانوار، ارتباط تنگاتنگی با عوامل فرهنگی و معیشتی دارد که در طراحی جدید به آن توجه نمی‌شود (Tsai & Els, 2021: 2)

تغییر سبک زندگی (Polin, 2019: 5; Skataric, 2021: 2؛ عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۷)، خدمات و امکانات رفاهی و زیستی (پورطاهری و دیگران، ۱۳۹۶: ۹۶؛ Ngcobo, 2018: 32)، اقتصاد و معیشت (شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۷؛ اسلامی، ۱۳۹۸: ۳۵؛ سرتیپی‌پور، ۱۳۸۹: ۳؛ محمدی‌یگانه و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۲)، تکنولوژی و فناوری برای پاسخگویی به نیاز روستاییان (طالب و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۴) و مسکن معیشت‌محور (محمدی‌یگانه، ۱۳۹۹: ۱۰۷) به‌صورت شبکه‌ای درهم‌تنیده، تنوع معیشتی و درآمدی ایجاد می‌کند و از این طریق به تثبیت جمعیت منجر خواهد شد. این شبکه درهم‌تنیده را می‌توان براساس نظریه گیدنز (لک‌زایی، ۱۳۸۹: ۱۰-۷۶) به دو دسته عوامل عاملیتی و ساختاری تقسیم کرد (شکل ۱).

شکل ۱: مدل نظری عوامل تأثیرگذار بر تثبیت جمعیت و برگشت مهاجران
 تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۰

شکل ۲: فضاهای دو نوع مسکن معیشت محور
 تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۰

مقاله به دنبال تعیین میزان و نقش عوامل مختلف بر تثبیت جمعیت روستایی است.

داده‌ها و روش کار

این پژوهش از نظر ماهیت، از رویکرد اثبات‌گرایی و روش کمی تبعیت کرده است. اطلاعات با روش میدانی و ابزار پرسشنامه بسته جمع‌آوری شده است. برای این منظور نمونه‌گیری به روش چندمرحله‌ای انجام شد.

در مرحله اول، استان‌های کشور براساس شاخص متوسط سهم واحدهای مسکونی معیشتی به سه دسته تقسیم شدند و از هر دسته دو استان که کمترین و بیشترین سهم را داشتند، انتخاب شدند؛ بنابراین در مجموع شش استان انتخاب شد (جدول ۱).

در مرحله بعدی، هر شهرستان از نظر توزیع روستاهای بزرگ و کوچک مشخص شد؛ سپس نمونه‌ها به‌گونه‌ای انتخاب شد که در گروه‌های جمعیتی مختلف نماینده‌ای از روستا وجود داشته باشد. ویژگی‌های جمعیتی روستاهای نمونه در جدول ۲ آورده شده است. در مرحله سوم، برای انتخاب روستاهای نمونه، ابتدا روستاهای شهرستان براساس جمعیت، گروه‌بندی شدند و سپس از هر شهرستان دو روستا به صورت هدفمند انتخاب شدند. در نهایت از هر روستا ۱۰ درصد از خانوارها با محدودیت حداقل ۲۰ و حداکثر ۵۰ نمونه خانوار به صورت تصادفی منظم انتخاب شدند.

آمارگیری نمونه‌ای بنیاد مسکن در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۷ نشان می‌دهد که سهم واحدهای مسکونی روستایی زیستی- معیشتی حدود ۱۷ درصد کاهش یافته است. در این آمارگیری، مسکن معیشتی یا معیشت‌محور، مسکنی است که علاوه بر دارابودن فضاهای خاص زیست برای استراحت، خوابیدن، آماده کردن یا خوردن غذا، پذیرایی، مطالعه، شست‌وشو یا هر نوع فعالیت زیستی دیگر، دارای فضاهای بسته، نیمه‌باز و باز برای فعالیت‌هایی مانند فعالیت‌های مرتبط با دامداری، کشاورزی و باغداری، قالیبافی، حصیربافی و مشابه، تولید لبنیات مانند ماست و کره و... است (شکل ۲). آمار و اطلاعات بالا نشان می‌دهد، علی‌رغم کاهش تنوع معیشتی در مناطق روستایی، سهم واحدهای مسکونی دارای اسکلت فلزی و بتنی از ۵/۰۱ درصد در سال ۱۳۸۷ به حدود ۲۴ درصد رسید؛ به عبارت دیگر ۱۹ درصد به واحدهای مسکونی فلزی و بتنی افزوده شده است؛ بنابراین همزمان با مقاوم‌شدن بنا، فضای معیشتی در واحدهای مسکونی کاهش یافته است. با توجه به نقش تنوع معیشتی در جابه‌جایی جمعیتی و عوامل و متغیرهای اثرگذار بر و اثرپذیر از مسکن معیشتی به عنوان بستر فعالیت‌های معیشتی و ایجادکننده تنوع معیشتی، مسئله این مقاله از میزان و نقش تأثیر عوامل مختلف به‌ویژه مسکن معیشت‌محور بر تثبیت جمعیت روستایی و کاهش مهاجرت شکل گرفته است. به عبارت دیگر،

جدول ۱: نام و وابستگی اداری - سیاسی روستاهای نمونه

استان	شهرستان	بخش	دهستان	آبادی‌های انتخاب‌شده
یزد	ابركوه	بهمن	اسفندار	اسدآباد
یزد	ابركوه	بهمن	اسفندار	هارونی
لرستان	بروجرد	مرکزی	همت‌آباد	نصیرآباد
لرستان	بروجرد	اشترینان	اشترینان	دره‌گرگ
سیستان و بلوچستان	چابهار	دشتیاری	باهوکلات	درکس
سیستان و بلوچستان	چابهار	دشتیاری	باهوکلات	گرم‌بیت بالا
خراسان شمالی	فاروج	مرکزی	سنگر	یارم‌گنبد
خراسان شمالی	فاروج	مرکزی	بابامان	ینگه‌قلعه
خراسان شمالی	فاروج	مرکزی	سنگر	شیرغان
تهران	فیروزکوه	مرکزی	شهرآباد	شهرآباد
تهران	فیروزکوه	مرکزی	شهرآباد	جلیزجند
مازندران	قائم‌شهر	مرکزی	بالاتجن	افراکتی
مازندران	قائم‌شهر	مرکزی	علی‌آباد	آهنگرکلا

مأخذ: آمارنامه استان‌ها ۱۳۹۷

جدول ۲: برخی اطلاعات جمعیتی روستاهای نمونه ۱۳۹۵

آبادی	جمعیت ۱۳۹۵	بُعد خانوار ۱۳۹۵	رشد جمعیت ۱۳۶۵-۱۳۹۵	نسبت جنسی
اسدآباد	۷۹۸	۳,۰	۰,۱٪	۱۰۱,۰
هارونی	۵۰۸	۳,۵	۰,۵٪	۱۰۴,۰
نصیرآباد	۱۹۷	۳,۸	۰,۹٪	۹۷,۰
دره‌گرگ	۱۲۰۰	۳,۰	۲,۲٪	۱۰۷,۶
درکس	۳۹۵۹	۴,۵	۷,۹٪	۹۷,۸
گرم‌بیت بالا	۷۸۹	۴,۰	۱,۲٪	۱۱۱,۵
یارم‌گنبد	۵۵	۵,۵	۳,۵٪	۷۷,۴
ینگه‌قلعه	۲۹۳۳	۳,۶	۴,۶٪	۱۲۰,۵
شیرغان	۸۱	۱,۹	۴,۶٪	۸۴,۱
شهرآباد	۸۲۲	۳,۱	۰,۷٪	۱۰۴,۵
جلیزجند	۵۷۴	۲,۷	۲,۰٪	۱۰۰,۰
افراکتی	۹۳	۲,۹	۰,۱٪	۱۰۶,۷
آهنگرکلا	۱۵۱۲	۲,۹	۰,۱٪	۱۰۴,۹

مأخذ: مرکز آمار ایران ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵

بهره گرفته شده که مقدار آن برای عامل‌های مختلف بیشتر از ۰,۸۳ به‌دست آمد که حاکی از انسجام و سازگاری مناسب بین گویه‌های مورد استفاده است (کلانتری، ۱۳۹۱: ۷۴). برای تحلیل داده‌ها نیز از تحلیل مسیر در محیط نرم‌افزار SPSS و براساس تعریف عملیاتی متغیرها (جدول ۳) استفاده شده است.

برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه با سؤالات بسته با طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت و سؤالات باز استفاده شده و در مجموع ۳۳۲ پرسشنامه (جدول ۳) از سرپرستان خانوار در ۱۳ روستای نمونه مطالعاتی جمع‌آوری شد. برای بررسی روایی پرسشنامه از نظر تعدادی از کارشناسان امور توسعه روستایی استفاده شد و برای پایایی ابزار اندازه‌گیری از آلفای کرونباخ

جدول ۳: تعداد جمعیت نمونه در هر استان و روستا

استان	روستا	تعداد نمونه	درصد
مازندران		۶۶	۱۹,۹
	آهنگرکلا	۴۶	۱۳,۹
	افراکتی	۲۰	۶
یزد		۴۹	۱۴,۷
	اسدآباد	۲۹	۸,۷
	هارونی	۲۰	۶,۰
خراسان شمالی		۴۴	۱۳,۲
	شیرغان و یارم قلعه	۲۲	۶,۶
	ینگه قلعه	۲۲	۶,۶
سیستان و بلوچستان		۷۰	۲۱,۱
	درکس	۵۰	۱۵,۱
	گرم بیت بالا	۲۰	۶,۰
لرستان		۵۶	۱۶,۸
	شهید بروجردی (دره گرگ)	۳۶	۱۰,۸
	نصیرآباد	۲۰	۶,۰
تهران		۴۷	۱۴,۱
	جلیزچند	۲۷	۸,۱
	شهرآباد	۲۰	۶,۰
جمع		۳۳۲	۱۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

محورهای اساسی پرسشنامه شامل مشخصات و ساختاری، ارزش‌ها و نگرش‌های خانوار و دو سؤال باز ویژگی‌های مسکن، مهاجرت و دلایل روستاییان و برای ارائه نظرات کلی بوده است. خانوار، وضعیت خانوار، نظر مخاطب از ویژگی‌های

جدول ۴: تعریف متغیرهای مدل

متغیر در مدل	شاخص
مسکن معیشت محور (x5)	دارا بودن فضاهای دامداری، نگهداری طیور، کارگاهی و کشاورزی و...
سبک زندگی (x1)	نظر مخاطب در مورد: علاقه به زندگی شهری، علاقه به رفتن به شهر، اعتقاد به جدایی کار از زندگی، علاقه به کار بیرون، جنسیتی دیدن کار خانگی، اعتقاد به ارزش‌های چون پوشش، مادی‌گری
ماهیت شغل (x2)	نظر مخاطب در مورد: نگرش به تغییر نوع کار، ویژگی کار جدید، مشاغل آینده، جایگاه مشاغل خانگی
اقتصاد کلان (x3)	نظر مخاطب در مورد: توجیه سرمایه‌گذاری، هزینه زندگی و تورم، اشتغال کم‌بازده روستایی، وام و کمک دولتی، هزینه ساخت
سیاست‌ها و برنامه‌ها (x4)	نظر مخاطب در مورد: مجوزهای دولتی، ضوابط طرح توسعه، حمایت دولت در ساخت، تکنولوژی جدید
درآمد و اشتغال (x6)	نظر مخاطب در مورد: درآمد از کارخانگی، بازار محصولات، رقابت شغل خدماتی، مهاجرت در سن کار
حفظ و برگشت جمعیت (y)	تعداد مهاجران فصلی، تعداد مهاجران دائمی، علاقه به مهاجرت، علاقه به برگشت مهاجران

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

بحث و یافته‌ها

بعد خانوار جامعه روستایی کشور از ۴,۳ نفر در سال ۱۳۸۵ به حدود ۳,۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همزمان مساحت کل زیربنای واحد مسکونی نیز تغییر کرد؛ به‌عنوان مثال در سال ۱۳۸۷ از ۴۴۵۳۳۶۹ واحد مسکونی روستایی حدود ۳۶,۲ درصد از واحدهای

مسکونی در طبقه مساحتی بیشتر از ۱۲۰ مترمربع قرار گرفته بوده؛ در صورتی که در سال ۱۳۹۲ و با گذشت ۵ سال، از ۵۰۰۳۰۰۷ کل واحد مسکونی، این رقم به ۱۵۲۳۶۹۲ واحد مسکونی (معادل ۳۰,۵ درصد) کاهش پیدا کرده است.

جدول ۵: تعداد و سهم واحدهای مسکونی روستایی براساس مساحت زیربنا

سال	تعداد کل واحد مسکونی	متر از مساحت زیربنا (درصد)		
		کمتر از ۶۰	۶۰ تا ۱۲۰	بیش از ۱۲۰
۱۳۸۷	۴۴۵۳۳۶۹	۱۶,۷	۴۷,۱	۳۶,۲
۱۳۹۲	۵۰۰۳۰۰۷	۱۲,۶	۵۶,۹	۳۰,۵
۱۳۹۷	۵۲۲۱۸۷۹	۱۳,۹	۵۳,۶	۳۲,۵

مأخذ: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

طی ده سال (۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷) خانوارهای روستایی تمایل بیشتری به زندگی در فضاهای ساخته شده با اندازه بیش از ۶۰ متر داشته‌اند. در واقع طی ده سال گذشته، علی‌رغم کاهش بعد خانوار روستایی از واحدها یا سطح زیربنای ساخت‌وساز کوچک کم شده و به واحدهای با فضاهای ساخته شده متوسط (۶۰ تا ۱۲۰ مترمربع) اضافه شده است (جدول ۵). می‌توان این‌گونه برداشت کرد که مساحت زیربنا در واحد مسکونی روستایی به عوامل مختلفی بستگی دارد و تغییرات بعد خانوار به تنهایی نمی‌تواند در کاهش یا افزایش اندازه تأثیر بگذارد. با کاهش بعد خانوار، قطعات دارای زیربنای با مساحت کمتر از ۶۰ متر نیز کاهش پیدا کرده است؛ به عبارت دیگر احتمالاً با کاهش تعداد افراد خانوار و تحت تأثیر شرایط کلی حاکم بر کشور و با افزایش فاصله درآمد از هزینه خانوار روستایی، گروه‌های کم‌درآمد نیز بر اندازه واحد مسکونی خود افزوده‌اند. از طرف دیگر کاهش فضای عرصه به دلیل تغییرات فعالیت و تحت تأثیر قیمت زمین و سایر شرایط، از سهم واحدهای بزرگ کاهش داده است؛ بنابراین می‌توان نوعی میل به

تعادل در روند کلی مشاهده کرد. سهم واحدهای مسکونی که فضای معیشتی ندارند، از ۵۹,۸ درصد در سال ۱۳۸۷ به ۷۷ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است؛ به عبارت دیگر، طی یک دهه بیش از ۱۷ درصد از واحدهای مسکونی، فضاهای غیرزیستی خود را از دست داده‌اند یا در ساخت‌وسازهای جدید این فضاها به مسکن الحاق پیدا نکرده است (همان، ۱۳۸۷ و ۱۳۹۷). این آمارها بدین معنی است که همراه با مقاوم‌شدن بنا و اسکلت واحدهای مسکونی و افزایش روند شهرگرایی، نوعی «معیشت‌زدایی» از واحدهای مسکونی روستایی اتفاق افتاده است. براساس داده‌های بالا، با افزایش تعداد واحدهای مسکونی در استان‌های کشور روند تعداد واحدهای مسکونی دارای اسکلت مقاوم افزایش داشته است؛ ولی با مقایسه این ارقام با تعداد واحدهای مسکونی بدون فضاهای غیرزیستی، «معیشت‌زدایی» همچنان به قوت خود باقی است؛ بنابراین می‌توان گفت که بین روندهای «جمعیت‌زدایی» و «معیشت‌زدایی» در سکونتگاه‌های روستایی کشور هماهنگی وجود دارد.

گرفت. مسکن معیشت‌محور به‌عنوان عامل اصلی همگام با عامل افزایش و ایجاد تنوع در درآمد و اشتغال‌زایی در محور اصلی مدل تعریف شد.

نتیجهٔ پردازش و تحلیل مسیر نشان داد که بیشتر این عامل‌ها و متغیرها، هم اثرگذاری مستقیم بر تثبیت جمعیت و ماندگاری آن در روستا داشته و هم به‌صورت غیرمستقیم بر ماندگاری جمعیت تأثیر دارند. تحلیل اثرات هر یک از عامل‌های بررسی‌شده بر متغیر وابسته این مطالعه محاسبه و آورده شده است.

یکی از عامل‌های تأثیرگذار بر ماندگاری و مهاجرت جمعیت، تغییر سبک زندگی است. شهرگرایی و علاقه به زیست در شهر تا تغییر نحوهٔ زندگی و اثرگذاری آن بر تفکیک فضای کار و فعالیت با فضای زیست و رفاه‌طلبی در قالب این عامل قرار می‌گیرند. براساس مدل نظری، عامل سبک زندگی از طریق تشویق به مهاجرت به‌صورت مستقیم و با اثرگذاری بر مسکن و نیز درآمد و اشتغال و نوع شغل، می‌تواند بر ماندگاری جمعیت روستا تأثیر داشته باشد. این عامل در مدل مسیر، به‌صورت مستقیم تنها ۱۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی ماندگاری جمعیت را توضیح می‌دهد؛ اما از طریق عامل‌های دیگر ۱۵٫۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کند و در مجموع ۲۷٫۸ درصد از ضرایب تغییرات در ماندگاری و مهاجرت جمعیت روستایی را به خود می‌دهد (جدول ۶).

در زمینهٔ «مهاجرت‌های روستایی» نیز روند افزایش معیشت‌زدایی از واحدهای مسکونی، باروند مهاجرت‌های روستایی هماهنگ بوده است. سؤال محوری این مطالعه نقش مسکن معیشت‌محور در تثبیت جمعیت روستایی و بازگشت مهاجران بوده است؛ بنابراین مسکن معیشت‌محور به مثابهٔ متغیر تأثیرگذار بر تثبیت جمعیت و برگشت مهاجران در نظر گرفته شده است. براساس مطالعات نظری و ادبیات موضوع، مشخص شد ماندگاری جمعیت و نیز مسکن روستایی تحت تأثیر مجموعه عواملی است که در یک نظام پیچیده و باز، تغییر و تحول پیدا می‌کنند. این مجموعه عوامل از عوامل فردی و انگیزشی تا عوامل کلان و ساختاری را در بر می‌گیرد. از سوی دیگر، هر یک از مجموعه عوامل بر سایر عوامل تأثیر گذاشته و به‌صورت غیرمستقیم نیز بر مسکن یا تثبیت و ماندگاری جمعیت تأثیرگذار هستند؛ بنابراین مدل نظری تأثیر و تأثر عوامل ساختاری و عاملیتی به همراه مسکن معیشت‌محور بر ماندگاری جمعیت تدوین شد (شکل ۱).

در این مدل مسکن معیشت‌محور معادل مسکنی که دارای فضاهاى معیشتی است، تعریف شد. عوامل فردی و مرتبط با کنشگر روستایی با عامل سبک زندگی و ماهیت شغل مورد بررسی قرار گرفت. در طرف دیگر، مدل عوامل ساختاری از جمله عامل اقتصاد کلان شامل هزینهٔ فایدهٔ اقتصادی و توجیه اقتصادی و رقابت‌پذیری در کنار عامل سیاست‌ها و برنامه‌های تدوین‌شده برای فعالیت و مسکن قرار

جدول ۶: اثرات مستقیم و غیرمستقیم تغییر سبک زندگی بر حفظ و برگشت جمعیت

نوع اثر	مسیر	میزان اثر براساس ضرایب بتا
اثر مستقیم	$X1 \rightarrow Y$	۰,۱۲۰
اثرات غیرمستقیم مسیرها	$X1 \rightarrow X2 \rightarrow Y$ $X1 \rightarrow X2 \rightarrow X6 \rightarrow Y$ $X1 \rightarrow X2 \rightarrow X5 \rightarrow X6 \rightarrow Y$ $X1 \rightarrow X5 \rightarrow X6 \rightarrow Y$ $X1 \rightarrow X5 \rightarrow Y$	۰,۰۲۵۲۰۸=۰,۱۳۷*۰,۱۸۴ ۰,۰۰۱۹=۰,۲۰۳*۰,۰۵۳*۰,۱۸۴ ۰,۰۰۳۸۸=۰,۲۰۳*۰,۷۶۴*۰,۱۳۶*۰,۱۸۴ ۰,۰۴۲۸=۰,۲۰۳*۰,۷۶۴*۰,۲۷۶ ۰,۰۸۳۹=۰,۳۰۴*۰,۲۷۶
مجموع اثرات غیرمستقیم		۰,۱۵۸
مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم		۰,۲۷۸

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

ماهیت آن زمینه را برای افزایش درآمد و تنوع شغل خانگی فراهم کرده و بر شکل مسکن و مسکن معیشتی اثرگذار خواهد بود؛ از این رو ماهیت شغل حدود ۱۳,۷ درصد از تغییرات ماندگاری جمعیت را توضیح می‌دهد. علاوه بر این با اثرگذاری این عامل بر عامل‌های دیگر، ۱۷,۶ درصد از ضریب تغییرات جمعیت را تشریح می‌کند و در مجموع ۳۱,۳ درصد از ضریب تغییرات متغیر وابسته با این عامل قابل تبیین است (جدول ۷).

دومین عامل پیش‌بینی شده در مدل، تحول در ماهیت شغل است. مشاغل خانگی تحت تأثیر عوامل و زیرساخت‌های فناورانه و نیز مدرنیزاسیون، ماهیت و شکل دیگری پیدا کرده است. سبک زندگی و تغییر آن بر شغل و ماهیت آن اثر داشته و سبب شده تا مشاغل به دو دسته شغل سنتی و شغل مدرن تقسیم شود. وجود مشاغل مدرن در شهرها و جذب فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در مراکز خدماتی شهری به صورت مستقیم بر مهاجرت و ماندگاری جمعیت تأثیر می‌گذارد. از سوی دیگر، تغییر شغل و شکل و

جدول ۷: اثرات مستقیم و غیرمستقیم تغییر ماهیت شغل بر حفظ و برگشت جمعیت

نوع اثر	مسیر	میزان اثر براساس ضرایب بتا
اثر مستقیم	$X2 \rightarrow Y$	۰,۱۳۷
اثرات غیرمستقیم مسیرها	$X2 \rightarrow X6 \rightarrow Y$ $X2 \rightarrow X5 \rightarrow X6 \rightarrow Y$ $X2 \rightarrow X5 \rightarrow Y$	۰,۰۱۰۸=۰,۲۰۳*۰,۰۵۳ ۰,۰۲۱۱=۰,۲۰۳*۰,۷۶۴*۰,۱۳۶ ۰,۰۰۴۷۲=۰,۳۴۷*۰,۱۳۶
مجموع اثرات غیرمستقیم		۰,۱۷۶
مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم		۰,۳۱۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

کلان همچون تورم، سیاست تولید مسکن به صورت انبوه و اقتصاد مقاومتی یا صادراتی از یک طرف و سبک زندگی و نوع شغل از طرف دیگر بر مسکن معیشت‌محور تأثیر داشته است. از سوی دیگر، مسکن معیشت‌محور به صورت مستقیم یا از طریق ایجاد

مهم‌ترین عامل در مدل مسیر، مسکن معیشت‌محور است. منظور از این عامل، مسکنی است که در آن هم زیست و هم فعالیت امکان‌پذیر باشد. مسکن معیشت‌محور تحت تأثیر متغیرها و عامل‌های دیگر قرار دارد. سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و اقتصاد

وابسته مشغول و افزایش درآمد بر ماندگاری جمعیت در روستا اثرگذار بوده است. بدین ترتیب ۳۴٫۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را به صورت مستقیم تبیین می‌کند. همچنین ۱۵٫۵ درصد از تغییرات متغیر

وابسته مربوط به اثرات غیرمستقیم این متغیر است. در مجموع ۵۰٫۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته مربوط به این عامل بااهمیت در این پژوهش است (جدول ۸).

جدول ۸: اثرات مستقیم و غیرمستقیم تغییر مسکن معیشت‌محور بر حفظ و برگشت جمعیت

نوع اثر	مسیر	میزان اثر براساس ضرایب بتا
اثر مستقیم	$X5 \rightarrow Y$	۰٫۳۴۷
اثرات غیرمستقیم مسیرها	$X5 \rightarrow X6 \rightarrow Y$	۰٫۱۵۵ = ۰٫۲۰۳ * ۰٫۷۶۴
مجموع اثرات غیرمستقیم		۰٫۱۵۵
مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم		۰٫۵۰۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

است. بدین ترتیب جدای از متغیرهای تأثیرگذار بر این عامل، در مجموع ۲۰٫۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته را توضیح می‌دهد (جدول ۹).

عامل تنوع شغلی و معیشتی و ارتقای درآمد به‌عنوان عامل تأثیرگذار مستقیم بر متغیر وابسته است؛ اما این عامل تحت تأثیر متغیرها و عامل‌های دیگری

جدول ۹: اثرات مستقیم و غیرمستقیم درآمد و اشتغال بر حفظ و برگشت جمعیت

نوع اثر	مسیر	میزان اثر براساس ضرایب بتا
اثر مستقیم	$X6 \rightarrow Y$	۰٫۲۰۳
اثرات غیرمستقیم مسیرها	-	-
مجموع اثرات غیرمستقیم		-
مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم		۰٫۲۰۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

را پیدا نکند؛ در نتیجه عوامل اقتصادی در سطح کلان هم ساخت‌وساز خانه و مسکن معیشت‌محور را بدون توجیه اقتصادی می‌کند و هم بر شغل و فعالیت خانگی اثرگذار است. این عامل در مدل تعریف‌شده، ۱۵٫۹ درصد را به صورت مستقیم و ۲۳٫۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را به صورت غیرمستقیم توضیح می‌دهد. در مجموع ۳۹٫۶ درصد از تغییر متغیر وابسته در مدل، مربوط به این عامل است (جدول ۱۰).

عوامل کلان اقتصادی و هزینه-فایده اقتصادی مشغول، مسکن، تورم، هزینه ساخت و مجموعه گویه‌های سازنده آن، یکی از اجزای ساختاری تأثیرگذار بر ماندگاری جمعیت در روستاست. اقتصاد نفتی و رانتی حاکم بر اقتصاد کشور باعث می‌شود مشاغل غیرتولیدی و خدماتی توجیه بیشتری نسبت به مشاغل خانگی پیدا کند و تولیدات و محصولات مشاغل خانگی راه و روش دستیابی به برتری در اقتصاد کلان

جدول ۱۰: اثرات مستقیم و غیرمستقیم هزینه- فایده کلان بر حفظ و برگشت جمعیت

نوع اثر	مسیر	میزان اثر براساس ضرایب بتا
اثر مستقیم	$X3 \rightarrow Y$	۰,۱۵۹
اثرات غیرمستقیم مسیرها	$X3 \rightarrow X5 \rightarrow X6 \rightarrow Y$	$۰,۰۴۳ = ۰,۲۰۳ * ۰,۷۶۴ * ۰,۲۷۶$
	$X3 \rightarrow X5 \rightarrow Y$	$۰,۰۹۶ = ۰,۳۴۷ * ۰,۲۷۶$
	$X3 \rightarrow X4 \rightarrow X5 \rightarrow X6 \rightarrow Y$	$۰,۰۰۸ = ۰,۲۰۳ * ۰,۷۶۴ * ۰,۱۱۷ * ۰,۴۵۱$
	$X3 \rightarrow X4 \rightarrow X5 \rightarrow Y$	$۰,۰۱۸ = ۰,۳۴۷ * ۰,۱۱۷ * ۰,۴۵۱$
	$X3 \rightarrow X4 \rightarrow Y$	$۰,۰۷۲ = ۰,۱۶۰ * ۰,۴۵۱$
مجموع اثرات غیرمستقیم		۰,۲۳۷
مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم		۰,۳۹۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

برای مشاغل خانگی شده است. فاصله‌گذاری فضاهای کار از سکونت، برخلاف سیاست معیشت‌محوری مسکن بوده است؛ از این رو سیاست‌ها و برنامه‌های اعمال شده به صورت مستقیم، ۱۶,۰ درصد و به صورت غیرمستقیم، ۵,۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته را توضیح می‌دهد. در مجموع ۲۱,۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط عامل سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط در این زمینه تبیین می‌شود (جدول ۱۱).

سیاست‌ها و برنامه‌های کلان تا خرد که از طریق نهادهای عمومی اعمال می‌شود، بر تثبیت جمعیت در روستا نقش داشته است. از طرح‌های توسعه کالبدی روستا و ضوابط و مقررات آن تا سیاست‌های مربوط به اشتغال و درآمد، می‌توانند بر ماندگاری جمعیت اثرگذار باشد. کوچک‌سازی مسکن در روستا - البته در شهر- از طریق اعمال ضوابط و مقررات طرح‌های توسعه کالبدی منجر به محدود شدن فرصت

جدول ۱۱: اثرات مستقیم و غیرمستقیم سیاست‌ها و برنامه‌ها بر حفظ و برگشت جمعیت

نوع اثر	مسیر	میزان اثر براساس ضرایب بتا
اثر مستقیم	$X4 \rightarrow Y$	۰,۱۶۰
اثرات غیرمستقیم مسیرها	$X4 \rightarrow X5 \rightarrow Y$	$۰,۰۱۸ = ۰,۲۰۳ * ۰,۷۶۴ * ۰,۱۱۷$
	$X6 \rightarrow Y$	$۰,۰۴۱ = ۰,۳۴۷ * ۰,۱۱۷$
	$X4 \rightarrow X5 \rightarrow Y$	
مجموع اثرات غیرمستقیم		۰,۰۵۹
مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم		۰,۲۱۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

این مدل مسکن معیشت‌محور وزن بیشتری دارد؛ ولی این عامل تمام تغییرات متغیر وابسته را توضیح نمی‌دهد (جدول ۱۲).

در مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم عامل‌های تشکیل‌دهنده مدل تعریف شده نشان می‌دهد که میزان اثرگذاری هر یک از متغیرها چگونه است. در

جدول ۱۲: اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر حفظ و برگشت جمعیت به روستا

عوامل	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	مجموع اثرات
تغییر سبک زندگی	۰,۱۲۰	۰,۱۵۸	۰,۲۷۸
تغییر ماهیت شغل	۰,۱۳۷	۰,۱۷۶	۰,۳۱۳
مسکن معیشت‌محور	۰,۳۴۷	۰,۱۵۵	۰,۵۰۲
درآمد و اشتغال	۰,۲۰۳	-	۰,۲۰۳
اقتصاد کلان	۰,۱۵۹	۰,۲۳۷	۰,۳۹۶
سیاست‌ها و برنامه‌ها	۰,۱۶۰	۰,۰۵۹	۰,۲۱۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

نتیجه

مسکن معیشت‌محور مسکنی است که ضمن ایجاد شرایط لازم برای زیست و سکونت، فعالیت اقتصادی و معیشتی نیز در آن امکان‌پذیر باشد. این گونه مسکن در نقاط روستایی با ایجاد تنوع معیشتی و بهبود محیط کسب و کارهای خانگی بر افزایش درآمد به صورت مستقیم و غیرمستقیم اثرگذار است؛ اما آمار و اطلاعات نشان می‌دهد که سهم مسکن معیشت‌محور در نقاط روستایی کشور با کاهش روبه‌رو بوده است. همزمان با کاهش مسکن معیشت‌محور، بعد خانوار در نقاط روستایی همانند نقاط شهری و در یک روند کلی با کاهش روبه‌رو بوده است؛ اما این کاهش در بعد خانوار به کوچک‌سازی واحد مسکونی منجر نشده است. در نقاط روستایی طی ده سال (۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷) گرایشی به ساخت واحدهای مسکونی متوسط وجود داشته است؛ بنابراین کاهش بعد خانوار نتوانسته تأثیر زیادی در کاهش اندازه واحد مسکونی داشته باشد؛ به عبارت دیگر، مسکن روستایی از مجموعه عوامل و متغیرهایی تأثیر می‌پذیرد که تنها شاخص‌های کمی نیستند.

هم‌پیوندی و نقش عوامل متعدد در تثبیت جمعیت با مطالعات پولین ۲۰۱۹، عنابستانی و همکاران ۱۳۹۷، سرتیپی پور ۱۳۸۹، شمس‌الدینی ۱۳۸۹، طالب و همکاران ۱۳۸۴ هماهنگی دارد. یافته‌های این مطالعه همانند مطالعات محمدی‌یگانه در شهرستان زنجان (۱۳۹۹) نشان داد که مسکن معیشت‌محور در

جابه‌جایی‌های جمعیتی روستاهای نمونه اثر مثبت داشته و به‌عنوان یکی از عوامل تثبیت‌کننده جمعیت در روستاها نقش بازی می‌کند. در مطالعه محمدی‌یگانه، مسکن معیشت‌محور به‌عنوان تنها متغیر مورد مطالعه قرار گرفته است. در این مطالعه سعی شد مجموعه عوامل به‌صورت شبکه‌ای که مسکن معیشت‌محور نیز یکی از اجزای آن است، مورد بررسی قرار گیرد.

پژوهش حاضر نشان داد که از مجموعه عوامل در نظر گرفته در مدل نظری، مسکن معیشت‌محور، با ضریب تأثیر مستقیم (۰,۳۴۷) و غیرمستقیم (۰,۱۵۵) و مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم (۰,۵۰۲)، نسبت به سایر عوامل تأثیرگذار در جلوگیری از مهاجرت روستاییان از ضریب تأثیر مستقیم و غیرمستقیم بیشتری برخوردار است. این بدین معناست که فعالیت و معیشت در واحد مسکونی روستایی و به‌عبارتی دیگر مسکن زیستی- معیشتی می‌تواند بر تثبیت جمعیت روستایی اثرگذار باشد. این اثرگذاری وابسته به قرار گرفتن مسکن معیشت‌محور در شبکه‌ای از عوامل و متغیرهاست. از سوی دیگر، این تأثیر در وهله اول از طریق کاهش مهاجرت فصلی و در مرتبه بعد، بر مهاجرت دائمی و خانواری منجر به تعادل جمعیت در روستا می‌شود. با توجه به روند مدرنیزاسیون و الگوبرداری شتابان از مسکن شهری در روستاها و سیاست‌ها و ضوابط و مقررات طرح‌های توسعه که به

روستایی مورد بازنگری قرار گرفته و ضوابط و مقررات طرح‌ها با مسکن معیشت‌محور تطبیق یابد.

- برای رقابت‌پذیرکردن فعالیت اقتصادی و مشاغل خانگی، شبکه بین فعالیت‌ها و واحدهای تولیدی در سطح افقی و عمودی طراحی و ایجاد شود.

- واحدهای مسکونی معیشت‌محور به‌عنوان یک واحد تولید و جزئی از زنجیره تولید و ارزش در فعالیت روستا تعریف و هماهنگ شود.

این روند سرعت بیشتری می‌دهد، تجدیدنظر در برنامه‌ها و سیاست‌ها ضرورت دارد.

پیشنهادها

در این تجدیدنظر اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- از نظر فرم، طراحی و معماری فاصله مسکن معیشت‌محور با سبک زندگی نسل امروزی باید کاهش یابد.

- ماهیت مشاغل برای تثبیت جمعیت و انجام فعالیت در فضای مسکونی باید در نظر گرفته شود.

- سیاست‌ها و برنامه‌ها در رویه تهیه طرح‌های توسعه

منابع

اسلامی، لیلا؛ بهروز محمدی یگانه؛ مهدی چراغی (۱۳۹۸). تحلیل عوامل اقتصادی مؤثر بر تحولات مسکن معیشت‌محور در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان معجزات، شهرستان زنجان)، مسکن و محیط روستا، تابستان ۱۳۹۸. دوره ۳۸. شماره ۱۶۶. صفحات ۴۸-۳۵.

<https://jhre.ir/article-۱۷۲۷-۱-fa.html>

ایراندوست، کیومرث؛ محمدحسین بوجانی؛ روح‌الله تولایی (۱۳۹۲). تحلیل دگرگونی الگوی مهاجرت داخلی کشور با تأکید بر مهاجرت‌های شهری، فصلنامه مطالعات شهری. خرداد ۱۳۹۲. شماره ۶. صفحات ۱۱۸-۱۰۵.

https://urbstudies.uok.ac.ir/article_5569.html

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۹۷). آمارگیری نمونه‌ای مسکن روستایی، تهران. (منابع داخلی بنیاد مسکن).

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۹۲). آمارگیری نمونه‌ای مسکن روستایی، تهران. (منابع داخلی بنیاد مسکن).

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۷). آمارگیری نمونه‌ای مسکن روستایی، تهران. (منابع داخلی بنیاد مسکن).

پورطاهری، مهدی؛ زینب فضلعلی؛ عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری (۱۳۹۶). تحلیل فضایی الگوی مسکن پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان مازندران)، برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس علوم انسانی). بهار ۱۳۹۶. دوره ۲۱. شماره ۱. صفحات ۱۳۱-۹۵.

<https://hsm.sp.modares.ac.ir/article-۱۰۹۰۱-۲۱-fa.html>

تودارو، مایکل (۱۳۶۷). توسعه اقتصادی در جهان سوم، وزارت برنامه و بودجه. معاونت برنامه‌ریزی و ارزشیابی. مرکز مدارک فنی و کتابخانه مرکزی.

<https://b2n.ir/b04941>

زند، فاطمه؛ منصوره اعظم آزاده (۱۳۹۹). واکاوی درک نابرابری در زندگی قبل و بعد از مهاجرت از روستا به شهر: مطالعه موردی مهاجران واردشده به شهر اراک طی ۵۰ سال اخیر، مجله دو فصلنامه مطالعات جمعیتی. دوره ۶. شماره ۱. بهار و تابستان ۱۳۹۹. صفحات ۱۲۷-۹۱.

https://jips.nipr.ac.ir/article_۱۱۹۱۸۶.html

سرتیپی‌پور، محسن (۱۳۸۸). بررسی تحلیلی مسکن روستایی در ایران، صفه. پاییز و زمستان ۱۳۸۸. دوره ۱۹. شماره ۴۹. صفحات ۶۰-۴۷.

https://soffeh.sbu.ac.ir/article_۱۰۰۱۱۸.html

- سرتیپی پور، محسن (۱۳۸۹). پدیدارشناسی مسکن روستایی، مسکن و محیط روستا. شماره ۱۳۳. بهار ۱۳۹۰. <https://jhre.ir/article-1-13-fa.html&sw>
- شمس‌الدینی، علی؛ علی شکور؛ روح‌اله رستمی (۱۳۹۰). تأثیر نوسازی مسکن روستایی بر اقتصاد معیشتی روستاییان (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان ممسنی)، مسکن و محیط روستا، پاییز ۱۳۹۰. دوره ۳۰. شماره ۱۳۵. صفحات ۷۰-۵۷.
- http://jhre.ir/browse.php?a_code=A-10-52-1&slc_lang=fa&sid=1
- طالب، مهدی؛ موسی عنبری (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی روستایی با ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران، چاپ اول. انتشارات دانشگاه تهران. تهران ۱۳۸۴
- https://press.ut.ac.ir/book_2126.html
- علی‌الحسابی مهران، نعیمه کرانی (۱۳۹۲). عوامل تأثیرگذار بر تحول مسکن از گذشته تا آینده، نشریه مسکن و محیط روستا. بهار ۱۳۹۲. دوره ۳۲. شماره ۱۴۱. صفحات ۳۶-۱۹.
- <https://jhre.ir/article-1-226-fa.html>
- عناستانی، علی‌اکبر؛ صدیقه بهزادی؛ الهه انزایی (۱۳۹۷). بررسی تأثیرپذیری الگوی مسکن روستایی از سبک زندگی روستاییان در شهرستان نکا، مجله آمایش جغرافیایی فضا. سال هشتم. شماره مسلسل بیست و هفتم. بهار ۱۳۹۷.
- http://gps.gu.ac.ir/article_65968.html
- قاسمی اردهایی، علی (۱۳۸۵). بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی (مقطع زمانی ۱۳۵۹-۱۳۸۳)، مجله روستا و توسعه. بهار ۱۳۸۵. دوره ۹. شماره ۱. صفحات ۸۰-۵۱.
- http://rvt.agri-peri.ac.ir/article_59343.html
- قدیری معصوم، مجتبی؛ افشین بهمنی؛ حامد قادرمرزی؛ محمدرضا رضوانی (۱۴۰۰). ارزیابی آثار طرح ویژه بهسازی مسکن در تغییر ساختار کالبدی و عملکرد اقتصادی مسکن روستایی (مورد مطالعه: دهستان نیلاق جنوبی، شهرستان دهگلان)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی. دوره ۳۵. شماره ۱. بهار ۱۴۰۰.
- https://jhgr.ut.ac.ir/article_72342.html
- لکزایی، شریف (۱۳۸۹). مبانی اندیشه آنتونی گیدنز: نظریه‌پرداز ساخت‌یابی، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی زمستان ۱۳۸۹. شماره ۲۴.
- <https://b2n.ir/w97583>
- کلانتری، خلیل (۱۳۹۱). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی (با استفاده از نرم‌افزار SPSS)، چاپ پنجم. نشر فرهنگ صبا. تهران.
- <https://b2n.ir/y11796>
- محمدی‌یگانه، بهروز؛ جمشید عینالی؛ پریسا منبری (۱۳۹۹). تحلیل عوامل اثرگذار بر تحولات مسکن معیشت‌محور در نواحی پیراشهری (مورد: سکونتگاه‌های دهستان معجزات شهرستان زنجان)، مجله توسعه فضاهای پیراشهری. سال دوم. شماره اول. بهار و تابستان ۱۳۹۹. پیاپی ۳.
- http://www.jpustd.ir/article_114038.html
- محمدی‌یگانه، بهروز؛ مهدی چراغی؛ محمدکاظم جمشیدی؛ مائده امامی (۱۳۹۶). تحلیل شاخص‌های اقتصادی مؤثر در تحولات کارکرد مسکن روستایی (مطالعه موردی: دهستان غنی بیگلو، شهرستان زنجان)، مسکن و محیط روستا. ۱۳۹۶. دوره ۳۶. شماره ۱۶۰. صفحات ۴۴-۳۵.
- <https://jhre.ir/article-1-1308-fa.html>

References

- De Haan, Arjan (2013). Livelihoods and Poverty: The Role of Migration - A Critical Review of the Migration Literature, *The Journal of Development Studies*, Published online: 23 Nov 2007.
<https://doi.org/10.1080/00220389908422619>
- Dorward, A. (2002). Understanding small stock as livelihood assets: Final technical report. In *Understanding small stock as livelihood assets: Indicators for facilitating technology development and dissemination* (PP. 7). London: Imperial College, ZC0167.
<https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08c1ded915d3cfd001196/R7823e.pdf>
- Martin Sarah M. and Kai Lorenzen (2016). Livelihood Diversification in Rural Laos, *World Development* Vo.1. 231-243, 2016,
<http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.01.018>
- Ngcobo, Ntombifuthi (2018). The Impact of Rural Housing Policy on The Socio-Economic Status of Households: A Case Study Of Vulindlela Rural Housing Project, Supervisor: Dr. L. Chipungu, School of Built Environment and Development Studies.
https://researchspace.ukzn.ac.za/xmlui/bitstream/handle/10413/18581/Ngcobo_Ntombifuthi_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Niehof, Anke and Lisa Price (2001). Rural livelihood systems: a conceptual framework, UPWARD Working Paper Series No. 5, 2001. WU-UPWARD, Wageningen
<https://edepot.wur.nl/379081>
- Polin Fatiha (2019). Rural Dwellings of Bangladesh: A Manifestation of Culture and Climate, *Earth USA 2019*
https://www.researchgate.net/publication/352934350_Rural_Dwellings_of_Bangladesh_A_Manifestation_of_Culture_and_Climate
- Skataric Goran, Velibor Spalevic, Svetislav Popovic, Nenad Perosevic and Rajko Novicevic (2021). The Vernacular and Rural Houses of Agrarian Areas in the ZetaRegion, Montenegro, *Journals Agriculture*, Vol,11 Issue 8.
<https://econpapers.repec.org/scripts/redirect.pf?u=https%3A%2F%2Fwww.mdpi.com%2F2077-0472%2F11%2F8%2F717%2Fpdf;h=repec:gam:jagris:v:11:y:2021:i:8:p:717-:d:604051>
- Smith, L. E. D., Nguyen Khoa, S., & Lorenzen, K. (2005). Livelihood functions of inland fisheries: Policy implications in developing countries. *Water Policy*, 7, 359-383.
<https://doi.org/10.2166/wp.2005.0023>
- Taghavi Zahra Beygom, Kamal Rahbarimanesh, Maryam Armaghana (2021). Reflection of Economic Developments on the System of Livelihood and Spatial Activity of Rural Housing (Case Study: Mountainous and Plain Villages of Qazvin Province), *Space Ontology International Journal*, Vol.10, Issue2, Spring 2021, 19-31.
https://soij.qazvin.iau.ir/article_682407.html
- Tsai, Sung Lun; Chiho Ochiai; Chuan Zhong Deng; Min Hui Tseng (2021). A sustainable post-disaster housing development framework for an indigenous Hao-Cha community in Taiwan: considering culture and livelihood in housing extensions, *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment* , Article publication date: 9 August 2021.
<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJDRBE-00-09-2021-02/full/html?skipTracking=true>